

Azîz Mahmud Hüdâyî'nin *Tecellyât* İsimli Eseri Ve Tasavvufta Ruhî Tecrübelerin Aktarılması Geleneği

DOÇ . DR . NECDET TOSUN

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

Giriş:

Tasavvuf literatüründe “tecellî” iki anlamda kullanılmaktadır. Birincisi “Allah’ın farklı yollarla varlığını göstermesi ve izhâr etmesi”; ikincisi ise “sûfînin kalbine gaybdan bazı bilgilerin gelmesi” anlamındadır. Hüdâyî'nin *Tecelliyât* isimli eseri, ikinci anlamdaki tecellîleri konu edinmiştir. Bu eserde Hüdâyî 1011-1018 (1602-1609) yılları arasında, çoğunlukla uyanık halde iken bir kendinden geçme esnâsında yaşadığı mistik deneyimleri (ruhî tecrübeleri) kaydetmiştir. Bu deneyimler: a) Gâibden ses duyma, b) Bazı şeyler görme, şeklinde ikiye ayrılabilir. Yaşanan deneyimler genellikle ruhânî mirâc yapmak, farklı renklerde nur görmek ya da kendisine hil'at (elbise, cübbe), tâc veya altın kılıç gibi nesnelere hediye edilmesi şeklindedir. Bu hediyelerden bazılarının sembolik anlamlar taşıdığı da muhakkaktır.

Tasavvuf tarihinde bazı sûfîler mânevî hâllerini ve keşflerini gizlemiş, bazıları ise bunları anlatmayı ve yazmayı tercih etmiştir. Hüdâyî yaşadığı mânevî hâlleri yazarak Celvetiyye ekolünde “tecellîlerin yazılması” geleneğini başlatmış, kendisinden sonra bir çok Celvetî mensubu yaşadıklarını kaleme almıştır. Hüdâyî ile aynı sırada Hindistan'da yaşayan İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî de tasavvuf yolunda yaşadığı hâlleri eserlerinde genişçe anlatmış, kendisinden sonra onun yolunu izleyen bir çok Müceddidî mensubu bu geleneği sürdürerek mânevî hâllerini kayda geçirmiştir.

Tasavvuf literatüründe önemli bir yeri olan “Tecelliyât” türü eserler sâdece tasavvuf araştırmacıları için değil, aynı zamanda din psikolojisi ve parapsikoloji sahalarında araştırma yapanlara da önemli malzemeler sunacak niteliktedir. Ayrıca tasavvufî düşüncenin oluşum ve gelişiminde sûfîlerin tecellî yoluyla edindikleri bilgilerin önemli bir rol oynadığı muhakkaktır.

Tecellî Kavramı:

Sözlükte “tecellî” hem belirme, görünme, ortaya çıkma, hem de belirti ve görüntü anlamına gelir. Tecellî kavramı tasavvufî eserlerde bazan “Allah’ın Zât veya sıfatları ile belirmesi, kullarına görünmesi ve varlığını izhâr etmesi” anlamında, bazan da “sâlikin gönlüne gaybdan ses veya görüntü yoluyla bilgilerin gelmesi” anlamda kullanılmıştır. Tasavvufun ilk dönemlerinde yazılan klasik eserlerde sâlike bilgi getiren tecellîleri ifâde etmek için daha ziyâde levâih, tavâli’, levâmi’, ilhâm, hâtır-ı Hakk, vârid (çoğulu: vâridât), müşâhede ve keşf gibi kavramlar kullanılmıştır. Zamanla tecellî (çoğulu: tecelliyât) kavramının da bunlara eklendiği anlaşılmaktadır. “Keşf” dendiğinde daha ziyâde görüntü, “ilhâm” dendiğinde ise daha çok ses ya da gönle doğma yoluyla gelen bilgiler kastedilmektedir.

Tecellîlerin (Rûhî Tecrübelerin) Yazıya Aktarılması:

İlk asırlarda sûfîlerin, keşf ve ilhâm gibi rûhî tecrübelerini kaleme almaktan kaçındıkları görülmektedir. Bu dönemde bazı sûfîler havâtır konusuna temâs etmiş ancak genel bilgiler vermekle ve tehlikeli havâtıra karşı mürîdleri uyarmakla yetinmişlerdir. Onlar, mânevî hâlleri ve tecellîleri yazmanın gösteriş ve riyâ olacağını düşünerek bunu yapmaktan kaçınmış olmalıdırlar. Ancak hicrî VI. yüzyıldan sonra bazı sûfîler rûhî tecrübelerini ciddî manâda kaleme almaya başlamışlardır. Gazzâlî’nin (ö. 505/1111) *el-Munkızü mine’d-dalâl* isimli eserinde az da olsa izleri görülmeye başlanan bu gelenek, Rûzbihân Baklî’nin (ö. 606/1209) *Keşfü’l-esrâr*’ı ve Necmeddîn Kübrâ’nın (ö. 618/1221) *Fevâihu’l-cemâl ve fevâihu’l-celâl* isimli eseriyle ilk güzel örneklerini vermiştir¹.

Necmeddîn Kübrâ seher vakti halvette zikir ile meşgûlken meleklerin tesbîh ve istiğfârını işittiğini nakleder.² Yine birgün gaybet hâline girip kendinden geçtiğini, sonra yükselip doğan bir güneşin önüne getirildiğini ve güneşe yaklaştığını ifâde eder³. Kübrâ, zikirde istiğrâk hâline ulaştınca, mevcûdâtın her zerresinden borazan, davul sesi ve su şırıltısı gibi zikir sesleri duyduğunu da kaydetmiştir⁴.

Necmeddîn Kübrâ ile aynı asırda yaşayan Şihâbeddîn Sühreverdî (ö. 632/1234) *Avârifü’l-ma’ârif* isimli eserinde kendi ulaştığı tecellîlere pek yer vermemiş ise de, keşf ve ilhâmın anlaşılması ve yorumlanması yolunda önemli bilgiler aktarmıştır. Şu sözler ona âittir: “Keşf, bazan görerek, bazan da duyarak olur. Bazan içten duyar, bazan da dışarıdan ve hâtiften bir nidâ olarak işitir”⁵. “Bazan bu mükâşefelerden hiçbirine sâhip olmayan kimse, bunların üstünde bir mevki el-

de eder. Çünkü bu tür mükâşefelerin hepsi yakîn duygusunu takviye içindir. Hâlis yakîn duygusunu elde edenin böyle şeylere ihtiyâcı kalmaz”⁶. Sühreverdî, duyulan her sesin veya gönle doğan her bilginin doğru olmayabileceği söyleyip havâtır altı kısma ayırmıştır: 1. Nefsten gelen havâtır (hevâcis), 2. Hakk’tan gelen havâtır, 3. Şeytan’dan gelen havâtır (visvâs), 4. Melekten gelen havâtır (ilhâm), 5. Aklın havâtır, 6. Yakîn havâtır⁷.

Sûfîlerin yaşadığı rûhî tecrübelerden biri de mânevî mi’râcdır. Seyr u sülûk, insanın varlık mertebelerindeki seyahati olup bir yükseliş (urûc) ve inişten (nüzûl) oluşur. Tasavvufî eserlerdeki “yükseliş” ve “iniş” tâbirleri esâsen mecâzîdir. Zîrâ Allah, yünden ve mekândan münezzehtir. Terminoloji darlığından dolayı bunlar kullanılagelmiştir. Birçok sûfî kendi rûhî mi’râcı ve bu mi’râc esnâsındaki müşâhedeleri hakkında az ya da çok bilgi vermiştir. Bâyezîd Bistâmî (ö. 234/848), Senâî Gaznevî (ö. 525/1131), Ferîdeddîn Attâr (ö. 618/1221), İbnü’l-Arabî (ö. 638/1240), Alâüddevle Simnânî (ö. 736/1336) ve İmâm-ı Rabbânî laka-bıyla bilinen Ahmed Sirhindî (ö. 1034/1624) bunlardandır⁸.

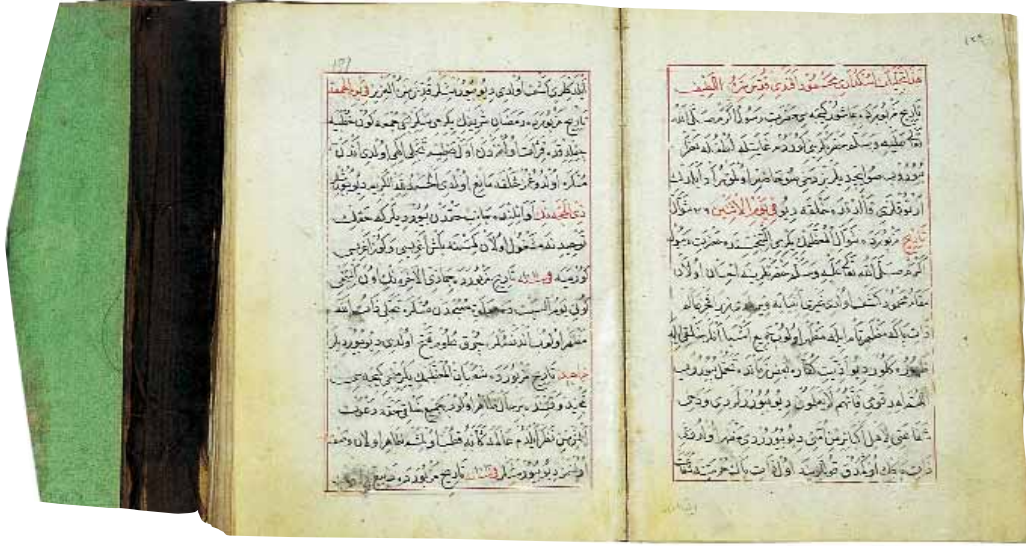
Sûfîler tecellilere çoğunlukla, rûhun hassaslaştığı ortamlarda, halvet ve erbaîn adı verilen inzivâ dönemleri ile zikir ve günlük evrâdı icrâ ederken ulaşmış işler de, esâsen bunun muayyen bir vakti yoktur.

Bazı sûfîler nâil oldukları tecellileri yazmaktan kaçınmış ise de, bazıları, mürîdleri teşvik ve tahdîs-i ni’met için bunları kaleme almıştır. Azîz Mahmud Hüdâyî’nin *Tecelliyât* isimli eseri de ilhâm ve keşf yoluyla gelen bilgileri ihtivâ etmekte olup, tecelliyât türü eserlerin en güzel örneklerinden biridir.

Hüdâyî’nin *Tecelliyât*’ı:

Hüdâyî’nin *Tecelliyât* isimli eseri Arapça’dır. Bu Arapça eser henüz yayınlanmamış olup kütüphânelerde birçok yazma nüshaları vardır⁹. İsmâil Hakkı Bursevî’ye göre, Hüdâyî bu eserini vefâtına kadar gizlemiş, vefâtından sonra mürîdleri tarafından bulunup çoğaltılmıştır¹⁰. Eser, Osmanlı döneminde Türkçe’ye çevrilmiş ise de, bu tercüme yazma hâlinindedir, henüz neşredilmemiştir¹¹. Tercüme-yi yapan kişinin, Hüdâyî’nin mürîdlerinden olup onun bazı eserlerini tercüme eden Mehmed Muizzüddîn Celvetî (ö. 1033/1623’ten sonra) olduğu anlaşılmaktadır¹². *Tecelliyât*’ı açıklayıcı mâhiyette iki ayrı şerh yapılmıştır. Birisi Celvetiye’den Hasan b. Abdurrahîm Aksarâyî Rızâî’nin *Tecelliyât-ı Hüdâyî’nin Nazmen Şerhi* ismini taşıyan eseri olup Türkçe’dir¹³. Diğeri Abdülganî Nâblusî’nin (ö. 1143/1731) *Leme’âtü’l-berkî’n-necdî şerhu Tecelliyâtı Mahmud Efendî* isimli eserdir ve Arapça’dır¹⁴. Bu şerhler de henüz yazma hâlinindedir.

Azîz Mahmud Hüdâyî *Tecelliyât* isimli eserinde kalbine doğan ilhamları, gâibden duyduğu sesleri ve kalp gözüyle gördüğü olayları (müşâhedeleri) ay, gün ve sene belirterek kaydetmiştir. Hüdâyî, gördüğü rüyaları *Vâkı’ât* isimli eserinde kaydetmiş, *Tecelliyât*’ta ise çoğunlukla uyanık iken nâil olduğu ilhâm ve keşflere yer vermiştir. Bu ilhâm ve keşflerden bir kısmı gâibden ses duymak, bir kısmı da bazı şeyleri görmek şeklindedir.

Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Tecelliyat adlı eserinden bir kesit

Duyduğu seslere örnek olarak şunlar zikredilebilir:

Hüdâyî, hicrî 1112 senesi Receb ayında “Yâ şefîa'l-müznibîn” (Ey günahkârların şefâatçisi!) diye bir nidâ duymuştur¹⁵. Muharrem'in 9. günü kendisine işâret edilerek: “Bu zamânın kutbü'l-âfâkı bunlardır” diye hitâb edilmiştir. Şa'bân ayının 6. günü kendisine: “Hak Teâlâ sana selâm eyledi” diye hitâb gelmiştir¹⁶. Zilhicce'nin 11. günü: “Eleysallâhü bi kâfin abdeh, kulumuzun bütün işlerine biz kifâyet edip her hâlini gözetiriz” diye nidâ gelmiştir¹⁷. Muharrem'in 23. günü şöyle bir hitâb gelmiştir: “Kişinin zâhirini ıslâha çalışması Hz. Mûsâ'nın yoludur, bâtınını ıslâha çalışması Hz. İsâ'nın yoludur. Her iki yönünü de ıslâh için çalışması Hz. Muhammed'in yoludur”¹⁸. Zilka'de'nin 19. günü şu nidâ gelmiştir: “Saâdete ulaşmak, zahmet ve meşakkat çekip sabretmekle olur”¹⁹.

Kalp gözüyle gördüğü olaylardan bazıları ise şunlardır:

A. Bir şahsı görmesi:

Hüdâyî, 1012 senesi Receb ayınının 18'inde Hz. Peygamber'i görmüş, Peygamber Efendimiz ona: “Bizim vârisimizsin” buyurmuştur²⁰. Aynı sene Rabûlevvel'in 29. günü dervişlerle sohbet ederken Hz. Peygamber Hüdâyî'ye görünüp oturduğu seccâdenin üzerine gelmiştir²¹. Muharrem'in 24. günü Cuma namazının son sünnetini kılariken Bâyezîd Bistâmî'nin genç bir insan sûretinde gelip mecliste oturduğunu görmüştür²². Cemâziyelülâ ayında Hüdâyî mihrapta otururken ve dervişler zikrederken kalp gözünden perdeler kalkmış, Hz. Peygamber'in mazhar-ı zât-ı rabbânî ve câmi-i cemî-i esmâ ve sıfât olduğu (yani bütün ilâhî isim ve sıfatlara sâhip olduğu) keşf olunmuştur²³.

B. Bir nur görmesi:

Şa'bân ayının bir pazar günü yatsı namazının son sünnetinde kendisini yeşil bir nûrun kapladığını görmüştür²⁴. 1012 senesi Şa'bân ayının19. Çarşamba günü akşam ile yatsı arasında önce siyah bir nur, sonra yeşil bir nur görmüştür²⁵.

C. Bir hediye alması:

Ramazan'ın 29. günü kendisine mânen âlemler kadar geniş bir halı hediye edilmiştir²⁶. Bir ara dervişlerle tevhîd zikri icrâ ederken Hüdâyî'ye mânen bir hil'at (cübbe) giydirilmiştir²⁷. Bir Çarşamba gecesi temcîd vaktinde Hz. Peygamber Hüdâyî'ye bir tâc giydirmiştir²⁸. Zilhicce'nin 5. günü kendisine lezzetli bir şerbet ikrâm edilmiştir²⁹. *Tecelliyât*'ı şerheden Nâblusî'ye göre bu, tevhîd-i hâlis şerbetidir ve insanı mâsivâ kirleri ile perdelerden temizler. Nitekim âyet-i kerîmede: *Rabbleri onlara tertemiz şerbet içirdi*" (el-İnsân, 76/21) buyurulmuştur³⁰. Şa'bân ayında bir cuma günü toplu zikir esnâsında tarîkat ehlinin tâcları Hüdâyî'ye gösterilmiş ve hangisini istediği sorulmuş, o Hz. Peygamber'in tâcını yani sarığını tercih etmiştir³¹. Rabîulevvel'in 29. günü murâkabe esnâsında kendisine bir miktar yağ getirilmiş ve: "Bu, Hz. Peygamber'in kullandığı yağdır" diye hitâb edilmiştir³². Cemâziyelevvel'in 5. Cuma günü Hak Teâlâ tarafından Hüdâyî'ye selâmet, saâdet ve şeref cübbesi hediye edilmiştir³³. Cemâziyelâhire'nin 6. Çarşamba günü altın süslemeli olup asılı duran bir kılıç kendisine hediye edilmiştir³⁴. Nâblusî'ye göre bu kılıç, hem Allah Teâlâ hem de kullar ile ilişkilerde doğruluk ve samimiyetin sembolüdür³⁵.

D. Mânevî mi'râc yapması:

Hüdâyî, bir Pazar gecesi mânevî mi'râc yapmış, Hak Teâlâ ona "Yâ Abdullah" (Ey Allah'ın kulu) diye hitâb etmiştir³⁶. Cemâziyelâhir'in 22. günü yine rûhânî mi'râc yaşamıştır³⁷ Zilka'de'nin 23. günü Hak Teâlâ'ya vâsıl olmuş, sonra kulları Hakk'a irşâd için geri dönmeye (rucû) izin istemiştir³⁸. 1014 senesi Cemâziyelâhir'in 22. günü de rûhânî bir mi'râc yaşamıştır³⁹.

Celvetiyye'de Tecelliyâtı Yazma Geleneği:

Azîz Mahmud Hüdâyî'nin, tasavvuf yolunda kavuştuğu tecellîleri bir kitap hâlinde derlemiş olması, onun tâkipçileri olan bazı Celvetîler için örnek teşkil etmiş olmalıdır. Çünkü Hüdâyî'den sonra başka Celvetiyye mensuplarının da tecellîlerini kaleme aldığı görülmektedir. Fenâî mahlasıyla şiirler yazan Ehl-i Cennet Mehmed Efendî'nin (ö. 1075/1664) *Tecelliyât*⁴⁰ ve Mustafa Devâtî'nin (ö. 1070/1659) *Tuhfetü's-sûfiyyîn*⁴¹ gibi eserleri ile İsmâil Hakkı Bursevî'nin (ö. 1137/1725) *Vâridât-ı Hakkıyye* başta olmak üzere birçok eseri⁴², Hüdâyî'den sonra Celvetiyye'de tecelliyâtı yazmanın âdetâ bir gelenek olduğunu îmâ etmektedir. Mustafa Devâtî'nin *Tuhfetü's-sûfiyyîn* isimli eserinden birkaç örnek verilirse, bu eserin, Hüdâyî'nin *Tecelliyât*'ı ile konu yönünden benzerliği daha iyi anlaşılacaktır. Devâtî şöyle diyor: "Bir gün tekkemden çıkınca bahçedeki taş parçalarını gördüm. Bahçeyi temizleyen dedeye: Niçin şu bahçeyi bir güzel tımar eylemezsin? dedim. O anda Hak tarafından kalbime şu ilhâm geldi: Ey fülân oğlu fülân! Dışarıdaki bahçeye bakacağına yürü git vücûdunun bahçesini temizle"⁴³.

“Bir gün gönlüm Allah’a yönelmiş olarak otururken Lâ ilâhe illallâh dedim. Yerden semâya kadar bir direk peydâ oldu. Ey Allâh’ım, bu ne hikmettir? diye sordum. Şöyle bir cevap geldi: Bu direk Sırât Köprüsü gibidir. Bütün uzuvlarını zapt eyleyen, kontrol altında tutan kulum bu budaksız direğe merdivensiz olarak çıkar. Yani kelime-i tevhîdi söyleyen kimse dünyada iken Sırât Köprüsü’nü geçer”⁴⁴.

“Bir gün gayb âlemine nazar edip Rasûl-i Ekrem Efendimizi gördüm. Fakîre buyurdular ki: Ârifler canım gibidir, âşıklar oğlum gibidir, ümmetim de gözüm gibidir”⁴⁵.

“Bir gün Lâilâhe illallâh dedim. Nurdan bir deryâ gördüm. Hemen bu deryanın içine daldım. Sonunda büyük bir câmi gördüm. Câminin kapısına yaklaştım. Orada bu fakîre bir yay ile üç ok ve bir kitap verdiler. Bunlar nedir? diye sordum. Bu yay Allah Teâlâ’nın kudret yayıdır. Bu oklar şerîat, mârifet ve hakîkattir. Bu kitap da bu makâmın mânâsını açıklar, cevâbını aldım”⁴⁶.

Celvetiyye’deki tecellîleri kaydetme geleneğinin bir benzeri de, Hindistan’daki Nakşbendiyye-Müceddidiyye tarikatında görülmektedir. İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî (ö. 1034/1624), tasavvuf yolunda nâil olduğu tecellîleri, tahdîs-i nimet yani Allah’ın bu lütfunu zikretmek ve yeni müridlere şevk vermek için yazılı ve sözlü olarak aktarmıştır⁴⁷. Ahmed Sirhindî’nin keşf ve rûhî tecrübeelerini genişçe yazması, sonraki bazı Müceddidîler için örnek teşkil etmiş, onlar da bazı tecrübelerini aktarmışlardır. Ahmed Sirhindî’nin oğlu Muhammed Ma’sûm hacca gittiğinde Hicâz’da nâil olduğu ilhâm ve keşfleri anlatmış, onun anlattıklarını oğlu Muhammed Ubeydullah *Hasenâtü’l-Haremeyn* adıyla derleyip kitap hâline getirmiştir⁴⁸. Ahmed Sirhindî’nin diğer oğlu Muhammed Sa’îd’in Hicâz’daki ilhâm ve keşfleri de onun oğlu Abdülehad Vahdet Sirhindî tarafından *Letâifü’l-Medîne* adıyla derlenmiştir⁴⁹. Şâh Veliyyullah Dihlevî ise ilhâm ve keşflerini *Füyûzu’l-Haremeyn* isimli eserinde bizzat kendisi kaleme almıştır⁵⁰.

Binâenaleyh, Hüdâyî’den sonra Anadolu’daki Celvetiyye’de görülen tecelliyâtı yazma geleneğinin bir benzeri, aynı asırlarda Hindistan’daki Müceddidiyye ekolünde de görülmektedir.

Netîce olarak, tecelliyât türü eserler, ilâhiyat fakültelerinin tasavvuf bölümündeki akademisyenler tarafından ciddî bir araştırmaya tâbî tutulmalıdır. Çünkü tasavvuf düşüncesinin (felsefesinin) oluşumunda sûfîlerin ulaştığı tecellîler ve bu yolla edindiği bilgiler önemli bir rol oynar. Öte yandan bu tür eserler sâdece tasavvuf araştırmacıları için değil, aynı zamanda din psikolojisi ve parapsikoloji sahalarında araştırma yapanlar için de önemli malzemeler ve ip uçları sağlayacak niteliktedir. Zîrâ sûfîlerin keşf, ilhâm, gâibden ses duyma ve mânevî mi’râc gibi kavramlarla ifâde ettikleri hâller için parapsikologlar duru görü, duru işitme, astral seyahat gibi tâbirler kullanmakta, yani aynı konuyu incelemektedirler.

DİPNOTLAR

¹ *Keşfü'l-esrâr*'ın metni Nazif Hoca tarafından yayınlanmıştır: Nazif Hoca, *Rûzbihân al-Baklî ve Kitâb Kaşf al-Asrâr'ı ile Farsça Bazı Şiirleri*, İstanbul 1971. *Fevâihu'l-cemâl*'in metni Fritz Meier tarafından *Die Fawâih al-Gamal wa Fawâtiḥ al-Galal* adıyla yayınlanmış (Wiesbaden 1957), Mustafa kara tarafından da Türkçe'ye çevrilmiştir (*Tasavvufî Hayat* içinde, İstanbul 1980, s. 91-161).

² Necmeddîn Kübrâ, *Tasavvufî Hayat*, s. 99-100.

³ Kübrâ, *ae*, s. 112.

⁴ Necmeddîn Kübrâ, *Tasavvufî Hayat*, s. 107-108.

⁵ Şihâbeddîn Sühreverdî, *Avârifü'l-ma'ârif*, Beyrût 1966, s. 217.

⁶ Sühreverdî, *ae*, s. 219.

⁷ Sühreverdî, *ae*, s. 462, 466. Buna benzer tasnifler Sühreverdî'den önceki sûfilerce de yapılmıştır. Bk. Ebû Tâlib Mekkî, *Kütü'l-kulûb*, Kâhire 1310, I, 114-117; İmâm Gazâlî, *Ravzatü't-tâlibîn*, Mısır 1344, s. 212-215.

⁸ Bistâmî'nin mi'râcı için bk. Ebû Nasr Serrâc Tûsî, *el-Lüma'*, s. 464, 468; Muhammed b. Ali Sehlegî, *Kitâbu'n-Nûr min kelimâti Ebî [Yezîd] Tayfûr*, Abdurrahmân Bedevî, *Şatahâtü's-süfiyye*, Kuveyt 1978 içinde, s. 111, 149, 175-178. Senâî Gaznevî'nin mi'râcı için bk. Senâî Gaznevî, *Seyru'l-ibâd ile'l-meâd, Mesnevîhâ-yı Hakîm-i Senâî* (nşr. M.Takî Müderris-i Razavî), Tahran 1348 hş. içinde, s. 179-233; Ferîdeddîn Attâr'ın mi'râcı için bk. Ferîdeddîn Attâr, *Musibetnâme* (nşr. Visâl Nûrânî), Tahran 1338 hş. İbnü'l-Arabî'nin mi'râcı için bk. İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*, Beyrût ts., III, 345-354 (bâb: 367); a.mlf., *Kitâbu'l-İsrâ ile'l-makâmi'l-esrâ, Resâilü İbni'l-Arabî*, Haydarâbâd-Dekken 1948 içinde. Alâüddevle Simnânî'nin mi'râcı için bk. Alâüddevle Simnânî, *Sirru bâli'l-bâl li-zevî'l-hâl, Musannefât-ı Fârsî-yi Alâüddevle-i Simnânî* (nşr. N.M. Herevî), Tahran 1369 hş./1990 içinde, s. 128-140 vd. İmâm-ı Rabbânî'nin mi'râcı için bk. Necdet Tosun, *İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî: Hayatı, Eserleri, Tasavvufî Görüşleri*, İstanbul 2005, s. 65-77.

⁹ Eserin Arapça aslının nüshaları: Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi, nr. 2065/6; Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud, nr. 2372/3, 3670/2; Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 332/12; Süleymaniye Ktp., Hekimoğlu, nr. 446/2; Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 417/2; Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1134; Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdâyî, nr. 271/9.

¹⁰ İsmâil Hakkı Bursevî, *Kitâbü'n-Netîce* (nşr. Ali Namlı-İmdat Yavaş), İstanbul 1997, II, 217.

¹¹ Eserin Osmanlıca tercümesinin nüshaları: İstanbul Ün. Ktp., TY, 801/3; Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdâyî, nr. 593/3; Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud, nr. 3119/2; İstanbul Belediye Ktp., M.Cevdet, K 412.

¹² Muizzeddîn Celvetî hakkında bk. Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1333, I, 164; H. Kâmil Yılmaz, *Aziz Mahmud Hüdâyî ve Celvetiyye Tarikatı*, İstanbul, Erkam Yayınları 1982, s. 139.

¹³ Hasan b. Abdurrahmân Aksarâyî Rızâî, *Tecelliyât-ı Hüdâyî'nin Nazmen Şerhi*, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud, nr. 3347, vr. 43-71. Müellif için bk. Mehmed Tâhir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 22; Necdet Yılmaz, *Osmanlı Toplumunda Tasavvuf: Sûfler, Devlet ve Ulemâ*, İstanbul 2001, s. 373-374.

¹⁴ Nâblusî'nin şerhinin yazma nüshaları: Hacı Selim Ağa Ktp, Hüdâyî, nr. 261 (122 varak); nr. 263 (95 varak); Süleymaniye Ktp., Pertev Paşa, nr. 259 (56 varak); Süleymaniye Ktp., Reisül-küttâb, nr. 471 (84 varak); Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi, nr. 715 (98 varak); Süleymaniye Ktp., Esad, nr. 1510 (84 varak); Süleymaniye Ktp., Düğümlü Baba, nr. 298 (97 varak); Topkapı Sarayı Müzesi Ktp., Revan Köşkü, nr. 467 (89 varak); İstanbul Ün. Ktp., AY, 2447.

¹⁵ Azîz Mahmud Hüdâyî, *Tecelliyât* (trc. Mu'izzeddîn Celvetî), Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdâyî, nr. 593, vr. 131b.

¹⁶ Hüdâyî, *ae*, vr. 133a.

¹⁷ Hüdâyî, *ae*, vr. 133b.

¹⁸ Hüdâyî, *ae*, vr. 135a.

¹⁹ Hüdâyî, *ae*, vr. 136a.

²⁰ Hüdâyî, *ae*, vr. 131b.

²¹ Hüdâyî, *ae*, vr. 131b.

- ²² Hüdâyî, ae, vr. 136a.
- ²³ Hüdâyî, ae, vr. 133b-134a, 138b.
- ²⁴ Hüdâyî, ae, vr. 134a.
- ²⁵ Hüdâyî, ae, vr. 138a.
- ²⁶ Hüdâyî, ae, vr. 132a.
- ²⁷ Hüdâyî, ae, vr. 132b.
- ²⁸ Hüdâyî, ae, vr. 133a-b.
- ²⁹ Hüdâyî, ae, vr. 133b.
- ³⁰ Abdülğanî Nâblusî, *Leme'âtü'l-berkân-ı necdî şerhu Tecelliyâtı Mahmud Efendî*, Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdâyî, nr. 263, vr. 32b.
- ³¹ Hüdâyî, ae, 134a, 138a.
- ³² Hüdâyî, ae, vr. 134a-b.
- ³³ Hüdâyî, ae, vr. 136b.
- ³⁴ Hüdâyî, ae, vr. 136b.
- ³⁵ Nâblusî, age, vr. 35a.
- ³⁶ Hüdâyî, ae, vr. 132a.
- ³⁷ Hüdâyî, ae, vr. 133a.
- ³⁸ Hüdâyî, ae, vr. 133b.
- ³⁹ Hüdâyî, ae, vr. 137a.
- ⁴⁰ Fenâî Mehmed Efendi, *Tecelliyât*, İstanbul Belediye Ktp., O. Ergin Yzm., nr. 314/11, vr. 76b-84a; Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmud, nr. 3347, vr. 152-159.
- ⁴¹ Mustafa Devâtî, *Tuhfetü's-sûfiyyîn*, İstanbul Belediye Ktp., Belediye bölümü, nr. 438, vr. 32b-48b; Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdâyî, nr. 585, vr. 1b-20a. Osmanlı Türkçesi ile yazılan bu eser, tarafımızdan günümüz Türkçesi'ne göre sâdeleştirilerek yayınlanmıştır: Şeyh Mustafa Devâtî, *Tuhfetü's-sûfiyyîn (Sûfilere Hediye)*, hzr. Necdet Tosun, İstanbul 1998.
- ⁴² Bursevî'nin vâridât ve tecelliyât türü eserlerinin bir listesi için bk. Ali Namlı, *İsmâil Hakkı Bursevî: Hayatı, Eserleri, Tarikat Anlayışı*, İstanbul 2001, s. 217-218.
- ⁴³ Şeyh Mustafa Devâtî, *Tuhfetü's-sûfiyyîn (Sûfilere Hediye)*, s. 48.
- ⁴⁴ Devâtî, ae, s. 53-54.
- ⁴⁵ Devâtî, ae, s. 61.
- ⁴⁶ Devâtî, ae, s. 68.
- ⁴⁷ Ahmed Sirhindî'nin tecelliyât ve mükâşefâtı onun eserlerinde dağınık olarak mevcuttur. Müridlerinden Bedreddîn Sirhindî ise bunlardan bazısını *Hazarâtü'l-kuds* isimli eserinde müstakil bir bölümde toplamıştır. Bk. Bedreddîn Sirhindî, *Hazarâtü'l-kuds* (nşr. Mahbûb İlâhî), Lahor 1971, II, 93-112; ayrıca bk. Necdet Tosun, *İmâm-ı Rabbânî Ahmed Sirhindî: Hayatı, Eserleri, Tasavvufî Görüşleri*, İstanbul 2005.
- ⁴⁸ Muhammed Ubeydullah (drl.), *Hasenâtü'l-Haremeyn* (Frs. trc. Muhammed Şâkir, nşr. Muhammed İkbâl Müceddidî), Lahor 1981. Bu eser, *Yevâkitü'l-Haremeyn ve Risâle-i Yâkûtiyye* gibi isimlerle de bilinir.
- ⁴⁹ Abdülehad Vahdet Sirhindî, *Letâifü'l-Medîne* (nşr. M. İkbâl Müceddidî), Lahor 2004.
- ⁵⁰ Şâh Veliyyullah Dihlevî, *Füyûzu'l-Haremeyn* (nşr. Seyyid Zahîruddîn), Delhi 1308. Arapça metin ve Urduca tercüme beraber yayınlanmıştır.